

Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «педагогічна культура батьків»

Розкрито сутність педагогічної культури батьків як складника їхньої загальної культури, що уособлює рівень педагогічної підготовки, який забезпечує перетворення сімейного виховання на цілеспрямований, успішний процес з повноцінного вирішення завдань розвитку і виховання дитини. Встановлено, що педагогічна культура батьків може бути представлена як комплекс знань, емоційних проявів і вмінь психолого-педагогічного характеру, які забезпечують їхню діяльність з виховання та розвитку дитини. Доведено, що важливим компонентом педагогічної культури батьків є рефлексія — уміння аналізувати власні дії, вчинки і стани; оцінювати необхідність та ефективність запроваджених методів і прийомів виховання, причини успіхів і невдач, утруднень, що виникають у процесі сімейного виховання; здатність дивитися на себе очима своєї дитини.

Ключові слова: батьки, педагогічна культура, структурні компоненти, знання, емоційні прояви, практичні вміння, дитина, сімейне виховання.

Раскрыта сущность педагогической культуры родителей как составляющей их общей культуры, которая представляет уровень педагогической подготовки, обеспечивающий превращение семейного воспитания в целенаправленный, успешный процесс полноценного решения задачи развития и воспитания ребенка. Установлено, что педагогическая культура родителей может быть представлена как комплекс знаний, эмоциональных проявлений и умений психолого-педагогического характера, которые обеспечивают их деятельность по воспитанию и развитию ребенка. Доказано, что важным компонентом педагогической культуры родителей является рефлексия — умение анализировать собственные действия, поступки и состояния; оценивать необходимость и эффективность используемых методов и приемов воспитания, причины успехов и неудач, трудностей, которые возникают в процессе семейного воспитания; способность смотреть на себя глазами своего ребёнка.

Ключевые слова: родители, педагогическая культура, структурные компоненты, знания, эмоциональные проявления, практические умения, ребёнок, семейное воспитание.

The essence of pedagogical culture of parents is exposed in the article as a constituent of their general culture, which personifies the level of pedagogical preparation and provides transformation of domestic education into a purposeful, successful process of solving the task of the child's development and education. Pedagogical culture of parents can be presented as a complex of knowledge,

emotional displays and abilities of psychology-pedagogical character; which provides their activity on education and development of the child. Knowledge relates to the child's age and individual features, conformities of its psychical and physical development, needs, interests and value orientations; methods of optimum organization of the child's life in family, the purpose, facilities, methods of domestic education, understanding of values of domestic life and domestic education; achievements in pedagogics, psychology, physiology, hygiene; knowledge of the parent's rights and duties, and, also rights and duties of the child. Emotional displays cover the ability to control temper in difficult, unforeseeable situations, to understand the state of the child after the inexpressive features of conduct, problems faced by it, and to give help in their solving, the ability to empathy, sympathy. An important component of parents' pedagogical culture is proved to be reflection — the ability to analyze own deeds and states; to estimate the efficiency of the methods used in education, causes of successes and failures, difficulties which arise in the process of domestic education; the ability at look at one's self with the eyes of the child .

Keywords: parents, pedagogical culture, structural components, knowledge, emotional displays, practical abilities, child, domestic education.

Сьогодні серед різних напрямів взаємодії сім'ї і школи як вагомого засобу оптимізації виховання молодого покоління особливої актуальності набуває підвищення педагогічної культури батьків. Це зумовлено, по-перше, потребою дитини в педагогічно грамотних батьках, здатних до організації та реалізації ефективного сімейного виховання, плідної спільної діяльності зі школою для узгодження виховних впливів і створення сприятливих умов для формування та розвитку зростаючої особистості; по-друге, необхідністю подолання притаманних сучасному соціуму вад (алкоголізм, наркоманія, злочинність, психічні розлади тощо), які почасти є наслідком негативної сімейної атмосфери і деструктивного сімейного виховання, що продукуються батьками з низьким рівнем педагогічної культури.

Не можна не зважати й на те, що швидкозмінна реальність висуває до особистості більш жорсткі вимоги, зумовлює ускладнення змісту виховання. За такої ситуації здійснення батьками виховної діяльності лише з оперттям на власну інтуїцію або досвід, накопичений попередніми поколіннями, стає практично неможливе. Сучасне виховання, на відміну від традиційного, немислиме без оволодіння батьками специфічними знаннями педагогічного характеру [4, с. 70]. При цьому слід урахувувати, що невизначеність, нестабільність сучасної соціальної реальності, її наповнення всілякими ризиками суттєво утруднює здатність батьків розуміти, які особистісні якості необхідно виховувати в дітях, які цінності транслювати їм. У частки батьків не сформоване уявлення про зміст, способи реалізації сучасних механізмів виховання — механізмів саморозвитку, самоорганізації, формування соціальної відповідальності особистості. Навіть певною мірою поінформовані у цьому питанні люди виявляються неспроможними ефективно застосовувати ці механізми у своїй виховній практиці. Усвідомлення

батьками потреби у подоланні своєї педагогічної безграмотності і готовність проявити певну активність стають важливими вимірами їхньої педагогічної культури.

Отже, актуалізується проблема формування у батьків педагогічної культури як важливого засобу оптимізації сімейного виховання.

Для успішного вирішення цього завдання необхідно з'ясувати як сутність самого поняття «педагогічна культура батьків», так і її структурне наповнення.

У науковій періодиці, в енциклопедичних і навчально-методичних виданнях педагогічна культура розглядається як: зміна культурних епох і відповідних до них культурних цивілізацій, істерія педагогічної науки та освіти, зміна освітніх парадигм (М. Богуславський, А. Валицька, Г. Виленський, Г. Карпова, Є. Шиянов); соціальне явище, характеристика особливостей зв'язку поколінь і педагогічної взаємодії, засіб педагогізації навколишнього середовища, носіями якого є педагоги, батьки, громадські вихователі та діячі (В. Данильченко, І. Ісаєв). У цих та інших працях педагогічна культура пов'язується з професійною діяльністю вчителя, визначає особливості його взаємодії з учнями.

Педагогічну культуру можна розглядати на різних рівнях: соціально-педагогічному, науково-педагогічному, професійно-педагогічному та особистісному. У соціально-педагогічному контексті педагогічна культура постає як засіб педагогізації навколишнього середовища. Носіями і творцями педагогічної культури у цьому разі є вчителі, батьки, педагогічні співтовариства. Науково-педагогічний рівень дає змогу розглядати педагогічну культуру як складову загальнолюдської і національної духовної культури, сферу педагогічних цінностей, що охоплює педагогічні теорії, мислення, свідомість, культурні зразки практичної діяльності. У професійно-педагогічному плані педагогічна культура розглядається як сфера професійної діяльності, що містить суспільні вимоги до неї, закономірності культурної ідентифікації педагога. Педагогічна культура може розглядатися і як особистісна якість учителя чи вихователя (М. Карнаухова).

Водночас усе більшого визнання набуває думка про необхідність педагогічної культури батьків, володіння якою дає їм змогу ефективно виконувати виховну функцію, вибудовувати на педагогічно доцільних засадах сімейне виховання.

У літературі представлено різні погляди на сутність педагогічної культури батьків. Деякі з них характеризуються значною розпорошеністю і неточністю, інші, навпаки, позначені звуженістю і конкретизацією тих чи інших моментів.

Мета статті полягає у проведенні аналізу наукових підходів до трактування поняття «педагогічна культура батьків», розкритті її сутнісних ознак.

Деякі дослідники (Є. Бондаревська, С. Вершловський) розглядають педагогічну культуру як історичну програму соціального наслідування, яка охоплює соціально-педагогічний ідеал, адекватні форми і методи його

досягнення, суб'єктів педагогічної культури, якими можуть бути батьки, сім'ї, педагоги, суспільство, держава. У ньому розумінні в педагогічній культурі виокремлюють три рівні: реліктовий, актуальний, потенційний. Реліктовий рівень містить педагогічні настановлення, норми, способи і форми педагогічного процесу, що склалися історично і продовжують за інерцією своє існування, навіть, за відсутності необхідних об'єктивних передумов. Актуальний рівень відображає специфіку сучасної суспільної педагогічної ситуації. Це зразок освітньо-виховної діяльності, вибудований згідно з вимогами соціального замовлення. Третій рівень представлений педагогічною інноватикою, мета якої полягає у підготовці освітньої системи до вимог завтрашнього дня [2, с. 7].

Педагогічна культура також інтерпретується як такий рівень педагогічної підготовки батьків, який дає їм змогу перетворити сімейне виховання на цілеспрямований, успішний процес, що повноцінно вирішує завдання розвитку і виховання дитини в єдності зі школою [1, с. 65].

У широкому соціально-педагогічному сенсі педагогічна культура батьків інтерпретується як складова загальної культури людини, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, такий рівень їхньої педагогічної спрямованості, який відображає міру зрілості як вихователів і виявляється в процесі сімейного виховання [5, с. 64].

Тобто, педагогічна культура батьків, з одного боку, віддзеркалює рівень оволодіння ними наявним у суспільстві соціально-педагогічним досвідом виховання, а з іншого — передбачає реалізацію цього досвіду у повсякденній життєдіяльності своєї сім'ї.

Низька педагогічна культура батьків спричинює їхнє безвідповідальне ставлення до виконання виховної функції, мотиваційну обмеженість щодо розв'язання проблем, пов'язаних із вихованням і розвитком дитини, формалізацію батьківсько-дитячих взаємин, збільшення дефіциту теплоти, уваги і поваги між членами сім'ї, що призводить до формування в дитини низької самооцінки, невпевненості в своїх силах, розвитку негативних способів самоствердження в соціумі.

На думку С. Щербакової, більш правомірно вести мову не просто про педагогічну, а про психолого-педагогічну культуру батьків, акцентуючи на її психологічних засадах. Де пояснюється тим, що будь-який педагогічний спосіб, метод впливу та взаємодії з дитиною, будь-який крок батьків у напрямі формування та розвитку її особистості дуже важко здійснити без знання закономірностей психічного розвитку дитини, без розуміння психічних мотивів, які зумовлюють кожний її вчинок, без уміння протистояти тим міфам і помилкам з приводу особливостей дитячого психічного розвитку і методів виховання, наявних у культурі поряд із науковою психолого-педагогічною системою поглядів [7].

Грунтуючись на таких ідеях, С. Щербакова пропонує розглядати психолого-педагогічну культуру батьків як особистісне утворення, що проявляється в їхній ціннісно-цільовій спрямованості на повноцінне виховання і розвиток дитини, здатності до рефлексії, самоконтролю,

регуляції своєї поведінки, у творчому володінні психолого-педагогічними технологіями, знаннями, гуманістичним стилем взаємодії з дитиною. Дослідниця переконана, що ефективність сімейного виховання, повноцінний психічний та особистісний розвиток дитини залежать не просто від рівня психолого-педагогічної культури, а від рівня сформованості тих чи тих компонентів її структури. До таких елементів пропонується відносити аксіологічний, операційно-діяльнісний та інформаційно-змістовий, кожний з яких має конкретні показники, що дає змогу виміряти загальний рівень психолого-педагогічної культури батьків.

Показниками аксіологічного компонента визначено:

1) тип батьківського ставлення до дитини, який виявляється через емоційну чутливість стосовно неї (материнська і батьківська любов, повага і прийняття дитини, оцінювання її образу «Я»), почуття відповідальності за процес розвитку і виховання дитини у сім'ї;

2) здатність батьків до рефлексії себе, своєї поведінки і вчинків, що виявляється у певному рівні вольового самоконтролю, саморегулювання під час взаємодії з дитиною, а також впливає на актуалізацію особистісних якостей батьків, реалізацію ними своїх творчих сил і здібностей у процесі сімейного виховання.

Показниками інформаційно-змістового компонента є:

1) наявність у батьків знань про загальні закономірності психічного розвитку дітей, наявність об'єктивних уявлень про психологічні особливості різних вікових періодів, розуміння позитивного змісту вікових криз та їхнього значення у розвитку дитини;

2) наявність знань про індивідуально-типологічні особливості своєї дитини, знань про її сильні та слабкі сторони, адекватне їх оцінювання, уміння прогнозувати їхній подальший розвиток, уміння об'єктивно узгоджувати свої вимоги з реальними можливостями і здібностями дитини;

3) наявність знань про цілі педагогічної діяльності, методи і прийоми виховання, можливі негативні наслідки застосування неадекватних методів виховання (покарання, заохочення, вимога), а також знання про шляхи і способи організації діяльності дитини, спрямованої на її всебічний розвиток.

Для характеристики операційно-діялісного компонента запропоновано такі показники:

1) способи і прийоми спілкування батьків із дитиною у процесі виховного впливу: методи словесного впливу (спонука, переконування, прохання, примус), методи контролю, наочного прикладу, заохочення, покарання;

2) стиль взаємодії з дитиною, який синтезує весь характер батьківської компетентності у питаннях виховання і розвитку дітей, дає інтегральну характеристику певному рівню психолого-педагогічної культури батьків.

Аналізуючи об'єктивні та суб'єктивні чинники, які безпосередньо позначаються на виховному потенціалі сім'ї, Л. Хачатрян і Н. Кабанова наголошують на важливості такого суб'єктивного за характером чинника, як педагогічна культура батьків, що визначає можливість продукування

конструктивного виховного впливу на формування і розвиток особистості дитини. І хоча автори не подають чіткого визначення самого поняття «педагогічна культура батьків», вони окреслюють ті якості і властивості, наявність яких може слугувати свідченням педагогічної культури. Зокрема, зазначений вплив відбувається ефективно, якщо батьки свідомо підходять до вибору методів виховання, зважуючи переваги і недоліки кожного з них, уміють чітко формулювати виховні цілі. Це, своєю чергою, дає їм змогу окреслити певний напрям і виховну стратегію, які, безумовно, мають бути несуперечливими, послідовними [6].

Відсутність у батьків знань про закономірності особистісного розвитку, вікові особливості дітей та їхнє значення для виховання, на переконання Л. Хачатрян і Н. Кабанової, може спричинити втрату контролю над поведінкою дитини і, як наслідок, зниження якості виховання. Щодо інших параметрів педагогічної культури батьків, до них пропонується відносити усвідомлення недостатності наявних психолого-педагогічних знань та орієнтацію на їх поглиблення і розширення, активність в оволодінні такими знаннями, уявлення про доцільне використання тих чи тих практик заохочення і покарання дітей, відсутність у сім'ї ціннісних суперечностей у поглядах на виховання дитини та вимоги до неї.

Визначаючи педагогічну культуру батьків як інтегративне утворення, що уособлює єдність цінностей, діяльнісних проявів, сутнісних сил особистості батьків, спрямованих на творчу реалізацію процесу виховання і розвитку дитини в сім'ї, Ю. Гладкова вирізняє її критерії і показники, до яких належать:

- ціннісні орієнтації (ставлення до сім'ї, дитини як до цінностей; визнання самоцінності дитинства, індивідуальності дитини; усвідомлення емоційної сфери дитини як базової основи особистості та своєї ролі в забезпеченні психологічного захисту та емоційного благополуччя дитини; розуміння необхідності цілеспрямованого систематичного виховання дитини за допомогою узгоджених зусиль усіх членів сім'ї);

- діяльнісні характеристики (свідоме прийняття ролі батьків як вихователів, відповідальних за розвиток особистості своєї дитини; володіння психолого-педагогічними знаннями в практиці повсякденної взаємодії з дитиною відповідно до її особливостей і тенденцій розвитку; узгодження мети і методів виховання з інститутами суспільного виховання для забезпечення наступності в розвитку дитини; гнучкість форм і методів взаємодії в різних ситуаціях, а також у зв'язку з віковими змінами дитини);

- особистісні прояви (наявність таких психологічних позицій, як здатність до емпатії, рефлексії, самоконтролю, саморегуляції; уміння долати власні особистісні проблеми без завдання шкоди емоційному самопочуттю дитини; готовність до узагальнення, аналізу, корекції, перебудови власного досвіду виховної діяльності; розширення сфери спілкування з носіями педагогічного досвіду, підвищення комунікативної культури, активне прийняття ролей «Я навчаюся» («Мене навчають») та «Я навчаю» як основу діалогу [3, с. 10].

Узагальнюючи наведені визначення, можна констатувати, що педагогічна культура батьків — це такий рівень педагогічної підготовки батьків, який дає їм змогу перетворити сімейне виховання на цілеспрямований, успішний процес, що повноцінно вирішує завдання розвитку і виховання дитини. Педагогічна культура батьків може бути представлена як комплекс знань, емоційних проявів і вмінь психолого-педагогічного характеру, які забезпечують їхню діяльність з виховання та розвитку дитини.

Під знаннями у цьому разі розуміють ті, що стосуються, по-перше, вікових та індивідуальних особливостей дитини, закономірностей та етапів її психічного і фізичного розвитку, потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій; по-друге, способів оптимальної організації життя дитини у сім'ї та поза нею, мети, засобів, методів сімейного виховання, розуміння цінностей сімейного життя і сімейного виховання; по-третє, досягнень у галузі педагогіки, психології, фізіології, гігієни; по-четверте, знання своїх прав та обов'язків, а також прав та обов'язків дитини.

Емоційні прояви охоплюють здатність володіти собою у складних, непередбачуваних ситуаціях, розуміти стан дитини за невиразними особливостями поведінки, проблеми, що хвилюють її, і надавати їй допомогу в їх розв'язанні, здатність до емпатії, співчуття та співпереживання.

Важливу складову педагогічної культури батьків становить рефлексія - уміння аналізувати власні дії, вчинки і стани; оцінювати необхідність та ефективність запроваджених методів і прийомів виховання, причини успіхів і невдач, утруднень, що виникають у процесі сімейного виховання; здатність дивитися на себе очима своєї дитини.

Виокремлюючи компоненти педагогічної культури батьків, вважаємо за необхідне наголосити, що їх формування не може відбуватися ізольовано, адже за належних умов забезпечує вдосконалення одного іншим.

Література

1. Бадмаев С. А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников / С. А. Бадмаев. — М. : Магистр, 1997. — 95 с.
2. Вершловский С. Г. Проблемы гуманизации школьного образования / С. Г. Вершловский // Гуманизация образования : Теория. Практика. — СПб., 1994. — С. 5-14.
3. Гладкова Ю. А. Деятельность дошкольного учреждения по повышению психолого-педагогической культуры современной семьи : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ю. А. Гладкова. — М., 2009. — 20 с.
4. Меренков А. В. Сущность качественных изменений воспитательной деятельности в динамично меняющемся мире / А. В. Меренков // Известия Урал. Гос. ун-та. Серия 1: Проблемы образования, науки и культуры. — 2011. — Т. 95, № 4. — С. 70-73.
5. Недвицкая М. Н. Теория и практика организации педагогического взаимодействия школы и семьи / М. Н. Недвицкая. — М. : УЦ Перспектива,

2011. – 152 с.

6. Хачатрян Л.А. Состояние воспитательного потенциала современной российской семьи [Электронный ресурс] / Л.А. Хачатрян, Н.С. Кабанова // Вестник Пермского у-та. — Режим доступа: <http://cyberieninka.ru/article/n/sostoyanie-vospitatelnogo-potentsiala-sovremennoy-rossiyskoy-semi#ixzz35HGw9dBf>.

7. Щербакова С. Н. Формирование психолого-педагогической культуры родителей : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Светлана Николаевна Щербакова. – М., 1998. – 219 с.